

Žaidimo ribos: praktinės fenomenologijos tyrimai ir kitos šių dienų mados

Viktorija Voidogaitė

Vilniaus universitetas

Anotacija. Straipsnyje per redukcijos prizmę žvelgiama į praktinės fenomenologijos (M. van Manen), loginio atomizmo (L. Wittgenstein), rizominio judėjimo (G. Deleuze) bei antropocenių nuotaikų žaidimą edukologijos mokslo žaidimų aikštelėje. Taip pat svarstoma šių madingų filosofinių metodologijų praktinis pasireiškimas bei galimos perspektyvos šių dienų ugdymo moksle. Straipsnio tekstas sujungia skirtingų metodologijų idėjas į kritinį žaidimą.

Esminiai žodžiai: praktinė fenomenologija, redukcija, kalbos žaidimai.

Abstract. This article, through a prism of reduction, focuses on the gaming of practical phenomenology (M. van Manen), logical atomism (L. Wittgenstein), rhizomatic movement (Deleuze) as well as anthropocene moods in the playground of the education science. It also considers the practical manifestation of these fashionable philosophical methodologies and possible perspectives in the modern-day education. The text of the article joins the ideas of different methodologies to a critical gaming.

Key words: practical phenomenology, reduction, language game.

Šis mano tekstas yra ilgesnio apmąstymo rezultatas. Kol mąstymas buvo fragmentuotas (pasidalinęs į tam tikras veiklas ir iš naujo atrandamus ugdymo filosofijos rakursus), visi „daiktai“ buvo savo lentynėse. Tačiau protas yra linkęs kūrybingai persiorganizuoti fragmentus ir atverti kitokias gyvenamojo pasaulio perspektyvas, kur netikėtas jungtis atranda ir senosios idėjos, ir madingi šiandieniai „daiktai“.

Be jokios abejonės, naujos perspektyvos gali būti seniai įvardytų ir atrastų derinių atspindžiai. Taip nutinka ne tik ugdymo filosofijos diletantams (kaip antai šios esė autorei), bet ir filosofinės minties gigantui Ludwigui Josefui Johannui Wittgensteinui. Pastarasis, pasak A. Graylingo (2016), į gyvenimo pabaigą „atrado“ klasikinės filosofijos principus, kuriuos šių dienų (ne vien filosofijos) pirmakursiai studijuoja filosofijos įvado paskaitose.

Pradėjau L. Wittgensteino gyvenimo pabaigą, bet tęsti turėčiau prisimindama kalbos žaidimo taisykles, kad skirtingi žaidimai (sritys, gyvenimai, veiklos ir t. t.) turi savo žodžių reikšmę, kurios beveik neįmanoma pritaikyti kito žaidimo kritikai ar net analizei. Klasikinis pavyzdys būtų, kai bergždžiai futbolo žaidimo taisykles bandytume taikyti šachmatuose. Štai toks griežtas skirtingų sričių (gyvenimo veiklų ir elgesio) perskyrimas primena, kad Wittgensteinas buvo tikslųjų mokslų gerbėjas ir lingvistinių problemų svarstymą įrėmino remdamasis griežta, tiksliau, analitine logika (žr. Wittgenstein, 1961). Jis be dvejonių redukuoja kalbą iki loginių atomizmų (Wittgenstein, 1953).

Human science (žmogiškųjų mokslų) atstovai, žengdami į hermeneutinės fenomenologijos priegą, sakosi gali užčiuopti dalyko esmę. O pats dalykas gali būti užčiuoptas visame, ką galime pavadinti išgyvenimu (kuris yra kiekvieno fenomeno pradžia ir pabaiga). Taigi tyrimas, kuris paremtas hermeneutine fenomenologine priega, gali laisvai (ir nebaudžiamai) migruoti tarp įvairiausių gyvojo pasaulio sričių, atskleisdamas tai, kas bet kurios srities veikloje yra esmiška. Šioje vietoje valia prisiminti, kad M. Van Manenas (2016), A. Giorgi (2009) ir kiti šiuolaikinės hermeneutinės fenomenologijos tyrimų atstovai retai prisimena, kad Wittgensteino loginiam atomizmui didžiausią įtaką darė būtent fenomenologija (Kačerauskas, 1999). Taigi fenomenologinės priegos įskiepijimas į žmogiškuosius mokslus neišvengiamai pastarųjų tyrimuose turėjo įdiegti logikos ir redukavimo (iki pamatinių elementų) „geną“. Tačiau M. Van Manenas (2016), kaip ir kiti, pasuka praktinės fenomenologijos keliu ir gan nenuosekliai (žvelgiant iš Wittgensteino žaidimo aikštelės teritorijos) padaro „genetinį“ (evoliucinį?) šuolį į hermeneutinės interpretacijos lauką. Ar tas šuolis yra nuosekli žmogiškųjų mokslų metodologijos evoliucijos pakopa, ar nesąžiningas ėjimas, siekiant labiau praktiniams žmogiškiesiems mokslams suteikti įžvalgų ar net rekomendacijų?

Šis klausimas man pagaliau paaiškino beveik gynybinės kokybinių tyrimų pozicijos fenomenologiniame lauke priežastį. Taip pat padėjo geriau suprasti kiekybinių tyrimų atstovų nepasitikėjimą beveik chuliganiškomis priešingos stovyklos ambicijomis tiriamuosius (kurių paprastai būta nuo 1 iki 10 asmenų) paskelbti tyrimo partneriais (Finlay, 2002) ir kartu su jais publikuoti išvadas.

Iš kitos pusės, aptarta situacija tik patvirtina L. Wittgensteino (2014) mintį apie skirtingų žaidimų taisykles ir kritikos oponentams negalimumą. Bet tai prideda pipirų ten, kur žmogiškieji mokslai privalo apsiginti galimybe vadintis mokslais. Taigi žmogiškieji mokslai toliau bėginėja po visas žmogaus gyvenimo sritis ir viską, ką tik įmano, vadina fenomenu. Objektivumo dėlei verta prisiminti, kad taikant hermeneutinę fenomenologinę priegą laikomasi tam tikros griežtos tvarkos (Giorgi, 2007), taikant du veiksmus: *epoché* (arba „suskliaudimą“) ir redukciją, kuri skatina ne pasyviai įsiklausyti į savo patirtį, bet pažvelgti į pasaulį taip, kaip jis išgyvenamas. Suskliausti savo žinias apie reiškinį, atmesti savo patirtį ir išankstines nuostatas. Taikydamas redukciją tyrėjas pereina nuo natūraliosios nuostatos dėl pasaulio prie filosofinės nuostatos dėl pasaulio. Pasak A. Mikkūno ir D. Stewarto (1994), fenomenologinė redukcija supaprastina sudėtingą problemą iki to, kas joje yra esmiška, ją atliekantis tyrėjas „ignoruoja savo prietarą apie pasaulį“. Šią nuostatą papildė *epoché* – suskliaudimas arba susilaikymas nuo įprastų ir visuotinai pripažintų įsitikinimų (ten pat). Šios sąvokos (redukcija, *epoché* – suskliaudimas) gali būti vartojamos kaip sinonimai, bet atliekant tyrimą suprantamos kaip atskiri, vienas kitą papildantys tyrėjo veiksmai.

Galima būtų nubrėžti paralelę tarp L. Wittgensteino redukcijos, vedančios loginių atomizmų link, ir hermeneutinės fenomenologinės redukcijos. Tačiau tai būtų netikslinga, nes hermeneutinė fenomenologinė redukcija yra daugiau autoredukcija, t. y. ji nukreipta ne į analizuojamą (tiriamą) objektą, problemą, bet į tyrėją, jo gyvenamojo pasaulio mitus, kurie trukdo pamatyti tiriamo klausimo esmę. Tačiau galima sąžiningai pripažinti, kad

tiriančiojo pasaulėvaizdžio visiškai suskliausti neįmanoma. Todėl, griežtai žvelgiant, kiekvienas hermeneutinės fenomenologijos metodologija besivadovaujantis tyrimas yra truputį „daužtas“. Juk tyrėjas (svetimo žaidimo žaidėjas) eina į kito žaidimo teritoriją ir bando aprašyti ir apibendrinti fenomeną to, kurio pasaulis (kalba, taisyklės, simboliai, veikla ir priimtina elgsena ir kt.) yra paslaptis (nematomas ir nesuprantamas tyrėjui). Jei tokį iššūkį kelia aprašymas ir apibendrinimas, ką besvarstyti apie interpretaciją?

Eklektiškai surešta edukologija tampa poliglote (kalba visomis kalbomis: žaidžia su visų žaidimų kamuoliais) ir tuo pačiu metu mutizmu sergančiu mokslu. Juk pati edukologija šių dienų pasauliui kalba nebe savo sąvokomis, bet giminingų mokslų kalba. Stebimas ir klasikinių edukologijos sąvokų nykimas ir perkonstravimas (mokytojas – edukatorius?) (Feiman-Nemser, Parker, Zeichner, 1993).

Kaip edukologija bandė žaisti kitų mokslų žaidimo aikštelėse, taip dabar, subrendus posthumanizmui, visų mokslų žaidėjai ateina žaisti į jos aikštelę, atsinešdami savo elementus, žaidimo taisykles, kurias diegia ar įskiepija į eklektišką daugiakamienį edukologijos mokslą. Pastebėtina ir tai, kad grįždami žaidėjai edukologijos aikštelę ardo ir elementus nešasi „namo“ (į savo mokslo lauką). Tokiais visiems žaidėjams suprantamais veiksmais svečiai parodo, kad edukologijos žaidimų aikštelės nebelieka. Tačiau praktikoje posthumanistinėmis jaunimo ugdymo idėjomis susižavėję kitų mokslo laukų žaidėjai grįžta nusivylę savo iliuzijomis pakeisti jaunąją kartą ir išvengti naujojo karo, nes pedagogikos ir didaktikos spragos tampa prarajomis, skiriančiomis gerą posthumanistų valią ir naujosios kartos protą bei širdį. Jau minėtasis Wittgensteinas dėl absoliučios pedagoginio talento stokos buvo išprašytas iš mokyklos ir grįžo pats mokytis į universitetą (Grayling, 2016).

Pastebėjau, kad šių dienų edukologijoje madingos savo gaivumą dar išlaikiusios XX amžiuje užsimezergusios ugdymo filosofijos (rizomatinis judėjimas, antropoceno skelbėjai). Tikriausiai nieko nenustebinsiu įvardydamas, kad pastarieji į edukologiją ateina (antropocenistai) (Veiga, 2017) ar atslenka (kaip dera rizomai) su apokaliptinėmis nuotaikomis (Lawlor, 2016). Visai neteigiu, kad tokios nuotaikos yra pačių svečių įkvėptos, tik pastebiu, kad jos būtent apokaliptinės. Taigi šie nauji žaidėjai žaidžia pagal savo taisykles, nesistengdami, kad tokių *nuotaikų* teorijos turėtų gilesnes šaknis ar kad teorija taptų nauju edukologijos įskiepu šalia jau prigijusių kitų mokslų šakelių. Jie atslenka su mada ne kaip tridėmenis augalas, bet kaip pelėsis ar kerpė. Šioje metaforoje tinkama mąstyti ir apie žaidimų aikštelę, ir apie medį. Nes abu organizmai (kerpė ir pelėsis) vystosi ant jau esamų (mokslų) kūnų. Žvelgiant iš biologinės perspektyvos (jei jau veikiame eklektiškai, pasitelkime ir biologiją), kerpė ar pelėsis ant medžio yra įprastas sengirių simbiozės pavyzdys. Kartais tokia sąjunga supiktybėja ir medį susinantis organizmas teisėtai vadinamas parazitais. O parazitinė organizmo elgsena lydima apokaliptinės nuotaikos. Taip pat galime žvelgti į žaidimo aikštelėje tyliai plintantį pelėsį. Jis aptraukia visus fizinius paviršius, kol nelieka žaidėjų, norinčių toje aikštelėje žaisti. Maža tų, kurie nori tapti grybo nešiotais, todėl pelėsis toliau horizontaliai sklinda į naujas žaidimų aikšteles, ieškodamas naujos buveinės. Įdomiausia tai, kad, būdamas benamis (nomado), jis siekia visą gyvenamojo pasaulio paviršių paversti savo namais. Toks ateities vaizdas ir pačiam madingam žaidėjui kelia nemaloniais paranoidines haliucinacijas, kurios (kaip ir kiekviena anarchinė idėja) iš šalies atrodo įdomiai, tačiau viduje sukuria nykią ir plokščią postmodernią polimorfę

pasaulio vizija, kurioje sąmoninis mechaniškas geismas yra visų žaidėjų pamatinis elementas (atomizmas).

Tokiomis aplinkybėmis galima suprasti (bet ne pateisinti) M. Van Maneno ir kitų žmogiškųjų mokslų atstovų manevrinį susitarimą, kad jų žaidimų aikštelėje praktinė fenomenologija turi savitas žaidimo taisykles, nepasiduodančias nei griežtąjam redukcionizmui, nei rizomatiniam plokštumui, nei atropoceno apokaliptinei nuotaikai. Tokiu būdu *human science* sugrąžina naujojo humanizmo viltį ir drąsiai imasi mus supančių fenomenų aprašymo.

...kol gyvasis pasaulis netapo horizontaliomis pelėsių plynėmis.

Literatūra

- Feiman-Nemser, S., Parker, M. B., Zeichner, K. (1993). Are mentor teachers teacher educators. *Mentoring: Perspectives on school-based teacher education*, 147–165.
- Finlay, L. (2002). “Outing” the researcher: The provenance, process, and practice of reflexivity. *Qualitative Health Research*, 12 (4), 531–545.
- Giorgi, A. (2007). Concerning the phenomenological methods of Husserl and Heidegger and their application in psychology. *Collection du Cirp*, 1, 63–78.
- Giorgi, A. (2009). *The descriptive phenomenological method in psychology: a modified husserlian approach*. Duquesne University Press.
- Grayling, A. C. (2016). Wittgenstein’s games. *Darwin College lecture series*.
- Kačerauskas, T. (1999). L. Wittgensteinas: analitikas ar hermeneutikas? *Problemos*, 56, 71–84.
- Lawlor, L. (2016). *From violence to speaking out: Apocalypse and expression in Foucault, Derrida and Deleuze*. Edinburgh University Press.
- Mickūnas, A., Stewart, D. (1994). *Fenomenologinė filosofija*. Vilnius: Baltos lankos.
- Van Manen, M. (2016). *Researching lived experience*. New York: Routledge.
- Veiga, J. E. D. (2017). The first Anthropocene Utopia. *Ambiente & Sociedade*, 20 (2), 227–246.
- Wittgenstein, L. (1961). *Tractatus Logico-Philosophicus* (trans. Pears and McGuinness).
- Wittgenstein, L. (2014 [1953 orig]). Communication as a language game. In *Philosophical investigations*. Oxford: Blackwell. From J. Angermuller, D. Maingueneau, R. Wodak (eds.). *The discourse studies reader* (pp. 48–53). Philadelphia: John Benjamins.

Borders of a Game: The Analysis of the Practical Phenomenology and Other Modern Trends

Viktorija Voidogaitė

Vilnius University

S u m m a r y

According to L. Wittgenstein, different games (ranges, lives, activities etc.) have the meaning of their definition, which is almost impossible to be applied to the critics or even the analysis of another game. A classical instance would be an ineffective application of the rules of a football game to a chess game. This example without a doubt reduces the speech to logical atomisms (Wittgenstein, 1953). Whereas representatives of the *human*

science, while stepping to the approach of the hermeneutic phenomenology, maintain that they manage to feel the essence of the object. Thus, the analysis based on the hermeneutics phenomenological approach is able to migrate between the most different ranges of the animate world in a free (and nonpunishable) way, revealing the essence of any range practice. M. van Manen (2016) turns to the way of the practical phenomenology and rather incoherently (looking from the territory of Wittgenstein's playground) makes an evolutionary leap to the field of hermeneutical interpretation. Is this leap a consistent stage of the evolution of the human science methodology or just a disingenuous passing in order to provide any providence or even recommendations for the more practical human science?

This question explained the reason of the aposematic qualitative exploratory position in the phenomenological field and supported the perception of a qualitative analysis representatives' distrust in punk ambitions of the opposite camp to announce the exploratory as the associates of the analysis (Finlay, 2002) and publish the conclusions together.

For the ease of objectivity, it is worth remembering that a particular strict order is kept when the access of hermeneutic phenomenological approach is applicable (Giorgi, 2007), applying two actions: *epoché* and reduction, which motivates looking at the world in a way it is felt.

However, it is impossible to affect the world-picture of the researcher. Therefore, looking strictly, each research, which is conducted by the methodology of hermeneutic phenomenology, is lightly "broken". Because the researcher moves into someone's territory of a game and attempts to describe and summarise the phenomenon. If the describing and summarising brings such a challenge, what is to be thought of interpretation?

The philosophies of education paradigms that started in the 20th century (*rhizomatic* movement, *anthropocene* advertisers) are fashionable in today's education. Surely, nobody will be surprised if I affirm that both of the above come (anthropocene) or roll (rhizoma) into the education (Veiga, 2017) in the apocalyptic mood (Lawlor, 2016).

Hence, these new players play according to their own rules, without any attempts to consider that the theories of such moods have deeper roots or that the theory would become a new grafter of the education beside other science branches already naturalised. They roll along with the fashion not as a three-constituent plant but as mould or moss.

Under the circumstances, it is possible to understand the manoeuvre of M. van Manen that enables the practical phenomenology to have distinctive rules of a game, which are unwayed neither for the strict reductionism, nor for rhizomatic flatness, nor for anthropocene's apocalyptic mood. This way, *human science* restores the hope of new humanism and courageously starts describing the phenomena surrounding us.